

תשובה בעניין פדיון שבויים במלחמת חרבות ברזל (יר"ד רנב)

שאלה מאת תורן (לוחם מילואים בעזה):

אומנם פדיון שבויים היא מצווה חשובה, אך האם עלינו לחזור על טעויות העבר ולפדות את החטופים בעזה במחיר מופרז? באיזו מידה יש להביא בחשבון את חייהם של החטופים בעת הלחימה והניסיון להכניע את חמאס?

תשובה:

תורן שלום,

שה' יצליח את דרכך ואת דרכם של כל החיילים הנלחמים למען עם והארץ! אכן, 'אין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים'. הרמב"ם (ובעקבותיו השולחן ערוך) האריך עד מאוד בשבחה של המצווה:

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, המעלים עיניו מפדיון שבויים, עובר על לא תאמץ את לבבך (דברים טו, ז). ועל לא תקפוץ את ירך (דברים טו, ז). ועל לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט, טז). ועל לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כה, נג). ובטל מצות פתוח תפתח את ירך לו (דברים טו, ח). ומצות וחי אחיך עמך (ויקרא כה, לו). ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח). והצל לקוחים למות (משלי כד, יא). והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים" (משנה תורה, הלכות מתנות עניים ח:י).

גם בימינו, כולנו מחבקים את משפחות החטופים וכמהים לראות את יקיריהם שבים הביתה בריאים ושלמים. אנו חייבים לתמוך בהן נפשית ורגשית ולהמשיך להגיע לבתיהן ולמאהל המשפחות על מנת לחזקן.

הנושא חייב להישאר על סדר היום הציבורי ואנו צריכים להמשיך ללחוץ על כל הגורמים הבין-לאומיים, ובהם הצלב האדום, על מנת שיימלאו את ייעודם, יבקרו את החטופים וידאגו שכל אחד ואחת מהם מקבלים את התרופות הנצרכות ואת התזונה המתאימה. חטיפה היא פשע מלחמה ופשע נגד האנושות. היכן זעקה מדינות העולם? אף אם אנו איננו חשובים בעיניהן, הרי שיש גם אזרחים של מדינות נוספות המוחזקים בעזה.

אולם בד בבד עם ההלכות והתחושות האלה, הרמב"ם גם מסייג את דבריו: 'אין פודין את השבויים ביתר על דמיהן מפני תקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם' (הלכה י"ב). הוא מתבסס על המשנה הידועה ממסכת גיטין (מ"ה ע"א) הקובעת כי 'אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן'. בגמרא מציעים לכך שתי סיבות: הסיבה האחת היא 'דוחקא דצבורא', על פי פירוש רש"י: 'אין לנו לדחוק הצבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו'; הסיבה השנייה היא 'דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי', כלומר תשלום גבוה לשובים עלול להגביר את רצונם לשבות יהודים נוספים.

למרות הכלל שבמשנה, בגמרא מובאים כמה מקרים, יוצאי דופן, שבהם שילמו יותר מכדי דמיהן. תוספות (ד"ה דלא ליגרבו ולייתו) מציינים שניים מהם: אם מדובר באשתו של הפודה (כתובות נ"ב ע"א) או בילד פיקח שעתיד להיות מורה הוראה בישראל (גיטין נ"ח ע"א). בסוף דבריהם התוספות כותבים כי 'אי נמי בשעת חורבן הבית לא שייך דלא ליגרבו', כלומר מצבנו בגלות היה כה נואש שהגויים היו שובים יהודים בכל מקרה, בלי קשר לדמים שהקהילה יכולה לשלם בעבורם, ולכן אין חשיבות לסכום הפדיון. ייתכן שהתוספות מנסים לתרץ את המציאות בזמנם שבה הקהילות יהודיות בכלל והמנהיגות הרבנית בפרט לא נצמדו לכלל במשנה. רדב"ז אף כתב במפורש: 'כבר נהגו כל ישראל לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהן הנמכרים בשוק (...) והנח להם ישראל שהם גומלי חסד בני גומלי חסד' (שו"ת רדב"ז חלק א סימן מ).

אך העיתים השתנו. בימינו אין מדובר בכנופיות השובות יהודים על מנת להתפרנס ממעשה זה, אלא בארגוני טרור החפצים להכות ביהודים ולהשמיד את מדינת ישראל. בעבר, דרשו ארגוני הטרור למיניהם שחרור אסירים רבים. רבים יסכימו עם תחושותייך שאכן טעינו כאשר פדינו את השבויים בצורה חסרת אחריות, ואין כאן המקום להרחיב; רק נציין כמה עסקות מפורסמות: בעסקת ג'בריל בשנת תשמ"ה (1985) שחררנו 1,150 מחבלים מן הכלא תמורת שלושה שבויים; בעסקת טננבאום בשנת תשס"ד (2004) שחררנו 436 מחבלים תמורת האזרח אלחנן טננבאום וגופותיהם של שלושה חיילי צה"ל. העסקה שחרוטה ביותר בזיכרון של בני דורנו היא כמובן עסקת שליט. בשנת תשע"ב (2011), שוחרר החייל גלעד שליט תמורת 1,027 מחבלים. בעקבות כל עסקה, לא זו בלבד שהתיאבון של ארגוני הטרור לחטוף עוד ישראלים גבר, אלא שרבים מן המחבלים המשוחררים המשיכו לעסוק בטרור, לרצוח יהודים ולהוות סכנה ביטחונית. אין צורך להזכיר שבין המשוחררים בעסקת שליט היה יחיא סנוואר, מי שהפך במרוצת השנים למנהיג חמאס ולמוח החולני שעמד מאחורי ההתקפה הרצחנית בשמיני עצרת השנה, שבעה באוקטובר, וכמוהו מחבלים נוספים ששחררה ישראל.

בניגוד לעסקאות שהוזכרו, היום מדובר על מספר גדול בהרבה של שבויים ישראלים, ובהם טף ונשים. כאזרחים מן השורה איננו חשופים לכל המידע ולכל השיקולים המבצעים, ולכן אין לנו ברירה אלא להסתמך על שיקול דעתם של מנהיגינו. ממשלות ישראל גם הן אינן פועלות בחלל ריק והן מבינות מזמן שהן צריכות להקשיח את עמדתן בכל הנוגע לשחרור אסירים ביטחוניים תמורת חטופים. הממשלה הנוכחית בוודאי תביא בחשבון את המלצותיה של ועדת שמגר בעניין משנת תשע"ב (2012). המסמך סווג כסודי ביותר והדו"ח לא פורסם במלואו בציבור.

עם זאת, יש להודות שהמשנה במסכת גיטין אינה המקום ההולם ביותר לחפש את התשובות בימינו. אפשר לשאוב ממנה השראה ערכית אך קשה לתרגם אותה באופן מדויק הלכה למעשה. מרבים לצטט את הרישא של

המשנה ולא את הסיפא. בהמשך המשנה כתוב: 'ואין מבריחים את השבויים מפני תיקון עולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר: מפני תקנת השבויים'. כלומר, אסור לנו להציל את השבויים בפעולה מבצעית, פן יתנהגו יותר באכזריות עם השבויים העתידים לבוא לידם, ולדעת רשב"ג - שלא ינהגו בחומרה עם השבויים שנותרים עכשיו בידם. בתקופתנו ודאי שאיננו פועלים ואיננו יכולים לפעול לפי המשנה הזאת, שאם לא כן, כל המאמצים המבצעיים שלנו בעבר לשחרר חטופים היו אסורים ופסולים. אך ההפך הוא הנכון: אנו חייבים להשתדל ולהבריח שבויים! התלמוד עוסק במקרים שונים במהותם מהמקרים של ימינו. תחת ממשלות זרות בעבר התבקשנו ונאלצנו לפדות אנשים פרטיים עבור זהב וכסף. יש לשים לב לכך שהרמב"ם לא עסק בחשיבות פדיון השבויים בהלכות מלכים ומלחמותיהם אלא בהלכות מתנות עניים, בפרק העוסק בדיני צדקה ובסדר הקדימויות להוצאות ממון הקהילה (ראוי לציין כי הרמב"ם היה יוצא דופן בכך שהקיף את כל העולם ההלכתי, אפילו תחומים שלא היו שייכים לתקופתו, כמו הלכות מלכים. באופן כללי, רק מאז קום המדינה, שבנו לעסוק בהלכות מלחמה).

מדיניותן העקבית של ממשלות ישראל במקרי חטיפה הקודמים (כגון חטיפת מטוס סבנה וחטיפת הספורטאים באולימפיאדת מינכן בתשל"ב, 1972) הייתה שלא להיענות לדרישות המחבלים לשחרר את חבריהם האסורים. גם במבצע אנטבה בתשל"ו (1976) לא נענינו לדרישות המחבלים, ובסופו של דבר הצלחנו לשחרר את רוב החטופים. אבל לפני כן, פנה ראש הממשלה יצחק רבין לראשון לציון, הרב עובדיה יוסף, על מנת לשמוע גם את דעת הרבנים בעניין. התעורר פולמוס רבני מרתק, ונשמעו דעות לכאן ולכאן. נחרצות במיוחד היו מילותיו של הרב שאול ישראלי:

וכגון נידון שלנו ש[החוטפים] הפרידו במכוון בין יהודים לבין בני אומות אחרות, והקפידו להשאיר רק יהודים ובעלי נתינות של מדינה ישראל בדוקא, הרי אם יצליחו זממם אין לך חלול השם גדול מזה. ע"כ במלחמה עמהם הרי זה מגדר של קידוש השם (... ומכיוון שזה

מגדר של "קידוש השם" אין קיימות בזה השאלות על פקו"נ [פיקוח נפש], שכל עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש ולא שייך בזה המצוה של "וחי בהם" (...) החובה והמצוה לצאת עליהם למלחמה, ללא כל נפקא מינה אם קיימת דרך הצלה אחרת, דרך כניעה. כי כל כניעה לדרישותיהם יש בה משום השפלת כבוד ישראל, וממילא יש בזה גם חילול שם שמים, ויש להעדיף את הפעולה הצבאית על כל סיכונים אשר עמה... (חוות בנימין סימן י"ז)

בהקשר אחר דן הרב אליעזר ולדנברג באחת מתשובותיו במקרה של חייל פצוע. החייל חשוף לאש האויב אבל מחלציו הפוטנציאליים עלולים להכניס גם את עצמם לידי סכנה:

השאלה היא אם מחויבים, או על כל פנים מותרים, להכניס את עצמם בספק סכנה כדי להציל את חברם מוודאי סכנה, או אפילו מספק סכנה. או לא, שאינם מחויבים, או גם לא רשאים להכניס את עצמם בסכנה או ספק סכנה עבור כך בטענה שהלכה היא כי חיך קודמים.

בזמנים רגילים, אדם הרואה את חברו 'שהוא טובע בנהר, או שחיה רעה גורתו ועומדת לטורפו, או שליסטים באים עליו להורגו' (סנהדרין ע"ג ע"א) חייב להצילו על מנת לקיים 'לא תעמוד על דם רעך' (ויקרא יט:טז). האדם צריך לסכן את עצמו באופן מסוים כדי להציל את חברו, אך אם הסכנה גדולה מאוד ורוב הסיכויים הם שאף המציל ימות, הוא פטור. למרות זאת, הרב ולדנברג מסיק שגדרי מלחמה שונים מגדרי הצלה פרטית:

...דין התורה בזה הוא שבמלחמה ובשדה קרב אין דין של וחי בהם ואין דין של חיך קודמים, אלא כשם שפוסק הרמב"ם בפ"ז מה' מלכים הט"ו דמאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, כך הדין הוא שצריך למחות מלבו זכרונו הפרטי ולהתאחד כגוף מרכזי אחד עם כל חבריו הלוחמים והנמצאים בשדה הקרב,

באופן שכל או"א [אחד ואחד] מחויב לחרף נפשו להציל את חבריו מסכנה אפילו כשמכניס א"ע [את עצמו] עי"כ [על ידי כך] בודאות לידי ספק סכנה, ולא רק כשחבירו נמצא בסכנה ודאית, אלא גם לרבות אפילו כשנמצא בספק סכנה. (שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ק)

אפשר להסיק מכאן שחיילי צה"ל חייבים לסכן את עצמם על מנת להציל את החטופים המוחזקים בידי בני הבליעל. זאת החובה המוסרית שלנו כחברה וכמדינה. בכלל, חיילים ימשיכו להילחם בכל העוז רק אם הם ידעו שחבריהם לנשק ינסו להצילם אם הם ייפצעו או יישבו. אזרחים ימשיכו להתגורר במקומות מסוכנים בארץ כמו עוטף עזה רק אם הם ידעו שהמדינה תגן עליהם. הנקודה הזאת רגישה וחשובה ביותר אחרי המשבר באמון בעקבות השבת השחורה.

כאשר לוט, אחיינו של אברהם אבינו, נשבה, לא היסס אברהם לפעול. קראנו לא מזמן בפרשת לך-לך, 'וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיֵּרָק אֶת חֲנִיכָיו וַיֵּלֶךְ בְּיָדָיו שְׂמֹנֶה עָשָׂר וַיִּשְׁלַח מְאֹד וַיִּרְדֹּף עַד דָּן: וַיַּחֲלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפֵם עַד חֹבֶה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק: וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם' (בראשית יד: יד-טז) הביטוי 'וַיֵּרָק אֶת חֲנִיכָיו' אינו ברור כל צורכו. המדרש מפרשו כך: 'וירק את חניכיו, רבי יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו: ה' מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם?! רבי נחמיה אמר אברהם הוריק פנים כנגדן אמר: אצא ואפול על קדוש שמו של מקום' (בראשית רבה פרשת לך-לך, פרשה מג).

סיכום:

עדיף לנסות לשחרר את החטופים בפעולה מבצעית על מנת שלא להיכנע לטרור, שלא לעודד חטיפות נוספות בעתיד ושלא לשחרר מחבלים. אם הדרג המדיני והצבאי מגיעים למסקנה שפעולה מבצעית אינה אפשרית, יש לכבד את החלטה. היות שלפי כל הדיווחים בכלי התקשורת, מדינת ישראל כבר מנהלת משא ומתן רציני על מנת לשחרר את החטופים, כולנו תקווה

שכל החלטה תתקבל בשיקול דעת קפדני. בכל מקרה, טוב שישראל שברה את המשוואה של משא ומתן מתוך עמדת נחיתות ופועלת לעסקה מתוך מלחמה נחרצת.

הרב שלמה זכרוב
יו"ר ועד ההלכה של כנסת הרבנים
ירושלים עיר הקודש
ח' בכסלו, תשפ"ד